

İsmail Hakkı Okday (1881-1977)

İsmail Hakkı Okday, Osmanlı Devleti'nin son sadrazamı Ahmet Tevfik Paşa'yla İsviçre asıllı Elisabeth Tschumi'nin (Afife Hanım) oğulları olarak 29 Ekim 1881'de Atina'da dünyaya geldi. İlk ve ortaokulu Berlin'de tamamladıktan sonra babasının Hariciye Nazırlığına atanması dolayısıyla 1895 yılında İstanbul'a geldi. Ana dili Almanca'nın yanında çok iyi derecede Rumca ve Fransızca bilen İsmail Hakkı Bey, Galatasaray Sultanisi'ndeki öğrenciliği sırasında bir yıla yakın süreyle Türkçe, Arapça ve Farsça dersler de aldı. Harp Okulu'nda öğrenim gördüğü sırada seçildiği II. Abdülhamit'in yaveran sınıfı subaylığında, her yıl bir üst rütbeye yükselme ve protokol ağırlıklı görevleri yerine getirme gibi ayrıcalıklara sahipti. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yürürlüğe giren Tasviye-i Rütbe-i Askerîye Kanunuyla bunları kaybetse de hayatında kayda değer başka değişimler de oldu.

Prusya Harp Akademisi'nde eğitim almak için 1910 yılının sonlarına doğru kardeşi Ali Nuri Bey'le Almanya'ya gitti. Çocukluk yıllarını Almanya'da geçirmelerine ve ana dilleri Almanca olmasına rağmen akademi eğitimlerini birtakım zorlukların gölgesinde yürüten iki kardeş, 1912'nin sonlarına doğru patlak veren Balkan Savaşı'na katılmak üzere Berlin'den ayrıldı. İsmail Hakkı Bey, İstanbul'a döndükten sonra Esat Paşa'nın komutasındaki Yanya Müstakil Kolordusu Erkân Yaverliği'ne atandı. Yaklaşık beş ay boyunca Manulasa, Lüzeç, Dristinik ve Aydonat muharebelerine katıldı. Yanya'nın Yunan ordusu tarafından işgal edilmesi üzerine İstanbul'a gelerek Gelibolu Umumi Kuvvetler Komutanlığı'na tayin edildi. Balkan Savaşı'nda gösterdiği yararlılıklardan ötürü iki sene kıdem zammıyla taltif edildi ve yarıda kalan eğitimini tamamlamak için yeniden Almanya'ya gitti. Bu kez de Avrupa'da yaşanan baş döndürücü gelişmeler her şeyi altüst edecekti.

Avusturya-Macaristan Velihtı Ferdinand'ın Saray Bosna'yı ziyareti sırasında öldürülmesi, İtilaf ve İttifak blokları arasında gerilimin hızla tırmanmasına ve 2 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı Devleti'nin seferberlik ilan etmesine yol açtı. Bunun üzerine Avrupa ülkelerinde görev yapan çok sayıda sivil ve askerî personel gibi İsmail Hakkı Bey de İstanbul'a geldi. Berlin Harp Akademisi'nde süvari sınıfındaki öğrenimini tamamlayarak mezun olan genç üsteğmen, I. Dünya Savaşı'nda üç buçuk yılı aşkın süreyle çeşitli karargâhlarda kurmay subaylık yaptı. İlk olarak Amiral Friedrich Von Kühlwetter ve Victor Reclam Paşa gibi Anadolu Feneri'nde görev yapan çeşitli rütbelerden Alman subayların tercümanlığını yaptı ve Alman İmparatoru Wilhelm tarafından Demir Salip Nişanıyla ödüllendirildi. Bu görevini sürdürürken 12 Kasım 1914'te Dolmabahçe Sarayı'nda düzenlenen bir merasimle Şehzade Vahdettin'in büyük kızı Fatma Ulviye Sultan ile nikâhlanarak Saray'a damad oldu.

İsmail Hakkı Bey'in I. Dünya Savaşı'nda getirildiği bir diğer görev, Von Der Goltz Paşa'nın emrinde Irak ve İran'da faaliyet gösteren 6. Ordu'nun Erkân-ı Harbiyesiydi. 4 Ağustos 1915'te atandığı ve altı ay kadar sürdürdüğü bu görevi sırasındaki başarılı hizmetlerinden dolayı 16 Aralık 1915'te Muharebe Gümüş Mükâfat Madalyası, 20 Aralık 1915'te Harp Madalyası ve 26 Mart 1916'da ise Dördüncü Sınıf Kırmızı Kartal Nişan Kılıcıyla taltif edildi. Fatma Ulviye Sultan ile yapacağı düğün hazırlıkları nedeniyle Nisan ayı başlarında Irak'tan ayrıldı ve yaklaşık beş ay boyunca herhangi bir göreve getirilmedi. 19 Ağustos 1916 tarihindeki düğününden kısa süre sonra da Eylül 1916'da 2. Bulgar Ordusu Karargâhında 5. Fırka haber zabıtlığı görevine tayin edildi. Burada hem 2. Bulgar Ordusunun Fransızca emirlerini Almanca ve Türkçeye çeviriyor hem de İstanbul'dan yazılan emirleri General Todoroff'a iletliyordu. Todoroff'un bir teftiş ziyareti sırasında geçirdiği bir kaza sonucu yaralanarak Sofya Askerî Hastanesi'nde tedavi altına alındı ve bir süre

sonra da Bulgaristan'dan ayrıldı.

İstanbul'a döndükten sonra Genel Karargâh Birinci Şubesi'nde yeni görevine başlayan İsmail Hakkı Bey, bir süre sonra I. Dünya Savaşı'nda ilk kez kullanılan kimyasal silahlarla ilgili çalışmalara katılmak üzere Berlin'e gönderildi. Yaklaşık dört ay süren eğitimleri başarıyla tamamladıktan sonra sırasıyla 19. Tümen ve 1. Ordu emrine verildi. Bu görevleri nedeniyle 23 Eylül 1917 tarihinde İkinci Osmanlı Nişanıyla ödüllendirilen İsmail Hakkı Bey'in I. Dünya Savaşı'ndaki son cephe görevi, 8 Ekim 1917'de atandığı 8. Ordu harekât şubesi müdür yardımcılığı oldu. Üçüncü Sınıf Kılıçlı Kordon Nişanıyla taltif edildiği bu görevinin ardından 21 Ocak 1918'de Osmanlı saltanatının varisi Vahdettin'in yaverliğine atanarak İstanbul'a döndü. Böylece II. Abdülhamit döneminde olduğu gibi yeniden yaveran sınıfına dahil oldu ve protokol hizmetlerinde görev almaya başladı.

Bu bağlamda saltanat nişanının Bavyera prensine takdimi için seçilen komisyonda yer alarak Münih'e gönderildi ve bu ziyaretten birkaç hafta sonra da Avusturya İmparatorunun Dersaadet'i ziyareti sırasında Üçüncü Sınıf Demir Taç Nişanı ve Kırmızı Yeşil Kurdeleli Fredrich Salip Nişanlarının sahibi oldu. Sultan Vahdettin'in padişah olmasının ardından 14 Temmuz 1918'de padişah yaverliğine getirilen İsmail Hakkı Bey, aynı ayın sonlarına doğru binbaşılığa terfi ederek sırasıyla 1 Ağustos'ta Muharebe Gümüş İmtiyaz Madalyası ve 15 Ağustos'ta da Kılıçlı Birinci Mecîdî Nişanıyla taltif edildi. Ayrıca Osmanlı Devleti'ndeki saltanat değişimini müttefik devletlere tebliğ etmekle görevli komisyonda yer aldı. Alman İmparatoru II. Wilhelm, Avusturya-Macaristan İmparatoru Şarl ve Bulgar Kralı Ferdinand'a Vahdettin'in padişahlık makamına gelişini tebliğ ederek Eylül ayının sonlarına doğru İstanbul'a döndü. Bu, İsmail Hakkı Bey'in I. Dünya Savaşı sürecinde üstlendiği son göreviydi.

İsmail Hakkı Bey, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra İngiltere, Fransa ve İtalya'nın başlattığı ve yer yer azınlıklar tarafından harlanan işgallere karşı yürütülen Millî Mücadele Dönemi'nde Maiyyet-i Seniyye Erkânı Harbiye Reisi sıfatıyla Sultan Vahdettin'e bağlı olarak sarayda görev yapmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a hareketinden önce Bandırma vapuruyla ilgili bir istihbaratı paylaşarak gerekli tedbirleri almasını sağladığı gibi, Damat Ferit Paşa'nın Millî Mücadele aleyhinde bir ordu kurmaya çalıştığını Sultan Vahdettin'e söylemekten çekinmedi. Ayrıca askerî müşavir sıfatıyla bulunduğu Londra Konferansı sırasında Ahmet Tevfik Paşa'nın sergileyeceği tutumu Büyük Millet Meclisi Hükümeti'yle paylaşarak ortak hareket edilmesine ön ayak oldu. Özellikle Yunan işgallerinin genişlediği dönemden itibaren Millî Mücadele'ye katılma konusunda büyük bir istek duyuyordu.

Bu isteğinin önünde çok sayıda engel bulunmasına rağmen, tüm şartlarını zorlayarak 25 Ocak 1922 sabahı İstanbul'dan ayrıldı. İsmail Hakkı Bey, Sadaret Başyaveri Yarbay Gümölcinelî Hüseyin Hüsnü Bey ve hizmetlisi Cüce Şamil Bey ile İzmit'te bir iki gün kaldıktan sonra Beypazarı üzerinden 6 Şubat 1922'de Ankara'ya ulaştı. Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesinin ardından 9 Şubat 1922'de Ankara'da bulunan Sınıf-ı Muhtelif Zabitânî Namzetleri Mektebi Tabiye Muallimliğine tayin edildi. Ancak masa başı olarak gördüğü bu göreve itiraz edince 20 Şubat 1922'de bu kez Batı Cephesi emrine atandı. Bunun üzerine Ankara'dan hareket ederek Sivrihisar ve Çay üzerinden 23 Şubat'ta Akşehir'e geldi. Burada bir süvari alayı komutanlığı görevine getirilme isteği, uygun bir kadro bulunmadığı gerekçesiyle İsmet Paşa tarafından reddedildi. Geçici olarak Fahrettin (Altay) Paşa'nın emrindeki 5. Kolorduya gönderilse de durumunda bir değişiklik olmadı.

Komutanların sergilediği bu tavrın kendisine duyulan kuşkulardan kaynaklandığını öğrenen İsmail Hakkı Bey, Ilgın manevraları sırasında Mustafa Kemal Paşa'yla yaptığı görüşme sonrası 22 Nisan 1922'de 2. Ordu emrine verildi. Bir hafta sonra da 16. Fırka (Tümen) Kurmay Başkanlığına atanarak harp harekâtıyla ilgili işlerden sorumlu oldu. Her ne

kadar taarruz hazırlıklarının arttığı süreçte eşi Fatma Ulviye Sultan'ın boşanma girişimleri moralini olumsuz etkilese de Millî Mücadele'nin sonuna kadar faaliyetlerini sürdürdü. 1 Eylül 1922'de Yarbaylığa terfi eden ve gösterdiği yararlılıklardan ötürü kırmızı şeritli iki madalya ile taltif edilen İsmail Hakkı Bey, 18 Temmuz 1923'te İstanbul Neşriyat Müdürlüğü'nde başladığı kısa süren görevinin ardından 3 Eylül'de İstihbarat Dairesi'ne atandı. Burada Romanya ve Rusya'nın siyasi, coğrafi ve askerî özelliklerini içeren bir çalışma yanında Afrika ile ilgili bir eser de kaleme aldı. Yaklaşık 22 yıl süren askerlik mesleğinden kendi isteğiyle 29 Kasım 1925'te emekliye ayrıldı.

Bu süreçte kız kardeşi Naile'nin barsak hastalığına yakalanarak 1925 yılının Mayıs ayında vefat etmesi, ailesini maddi ve manevi açıdan zorladığı gibi, ataşeliğe geçmesindeki en önemli etkenlerden birini oluşturuyordu. Bu bağlamda ilk görevine 1926 yılında Belçika'nın Anvers konsolosu olarak başladı. İsmail Hakkı Bey'in Anvers'te yürüttüğü faaliyetler siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel ve bilimsel gelişmelerin takip edilmesi ve raporlaştırılmasına dayanmakla birlikte Türklerin vatandaşlıkla ilgili iş ve işlemlerini de içermekteydi. Bunlar, nüfus cüzdanlarının dönüştürülmesi yanında, medenî hukukla ilgili çeşitli muamelelerdi. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik bakımdan gelişmesi için birçok girişimde bulunarak 5 Temmuz 1928'de İktisat Vekâleti'nden takdirname aldı.

Anvers'te yaklaşık iki yıl süren ilk diplomatik görevinin ardından 23 Haziran 1928'de merkeze alınan İsmail Hakkı Bey, 7 Eylül 1929'da Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle Matbuat Umum Müdürlüğü bünyesindeki Tercüme Şubesi Müdürlüğü'ne atandı. Dört yıl çalıştığı bu kurumda iç ve dış basında Türkiye hakkında yabancı dillerde kaleme alınan yazıları Türkçeye çevirerek ilgili bakanlıklarla paylaştı. Bu kritik çalışmaları dolayısıyla İktisat Vekâleti tarafından taltif edilen İsmail Hakkı Bey'in bir sonraki görevi 1933 yılında atandığı Moskova Büyükelçiliği Konsolosluk Şubesi Müdürlüğü oldu. Görevi sırasında karşılaştığı bürokratik yanlışlıklar ve memuriyetiyle ilgili sorunları çözmek için yoğun çaba harcadı ve önerisi üzerine 19 Kasım 1934'te Filibe Konsolosluğuna getirildi.

II. Dünya Savaşı öncesi gerginliklerin arttığı bir döneme denk gelen bu görevi sırasında İsmail Hakkı Okday, Bulgaristan'da yaşanan gelişmeleri Genelkurmay Başkanlığı'na iletliyordu. Ayrıca Sovyet Kızıl Ordusu hakkında basına yansıyan haberleri ilgili kurumlarla paylaşmaktaydı. Bununla birlikte Başbakan İsmet İnönü ve beraberindekilerin 1937 yılının Mayıs ayında Belgrad'a düzenledikleri ziyaret dönüşünde Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras'ın *Yug gazetesine* verdiği mülakatın tercümesini de Başbakanlığa gönderdi. Diplomatik açıdan sıradan olan bu görevlerin dışında *Afyon Karahisar Gazeteleri*, *Adapazarı Gazeteleri*, *Ankara Vilayeti Gazete ve Mecmuaları* ve *1911 Asir İsyanı* başlıklı eserler de kaleme alan İsmail Hakkı Okday, 8 Ekim 1936'da babası Ahmet Tevfik Okday'ı kaybetti. Birçok taziye mesajı aldığı bu acı olaydan yedi ay sonra merkeze çekildi.

İsmail Hakkı Okday, yaklaşık bir buçuk yıl sürdürdüğü merkez teşkilatı görevinin ardından 24 Eylül 1938'de bu kez İtalya'nın güney doğusu ve Adriyatik kıyısında bulunan Bari'ye konsolos olarak atandı. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün rahatsızlığının arttığı ve II. Dünya Savaşı tehlikesinin iyiden iyiye hissedildiği bu süreçte büyükelçi ve konsolos raporları Türkiye Cumhuriyeti açısından bir kat daha önemli hale gelmişti. Bu bağlamda İsmail Hakkı Okday, İtalya'nın bazı bölgelerinde çıkarılan ve oldukça geniş kullanım alanına sahip boksit kaynaklarını gösteren kroki ve alüminyum üretim istatistiklerini 24 Mart 1939'da Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü'ne; İtalya ve Almanya'nın Trablusgarp ve Arnavutluk'taki artan askerî hareketliliğiyle ilgili raporları da Dışişleri Bakanlığı'na gönderdi. Ayrıca, 3 Mart 1924'te çıkarılan bir kanunla annesi Ulviye Sultan ile Türkiye'den ayrılmak zorunda kalan kızı Hümeysra'nın Türk vatandaşlığına alınması için Mustafa Kemal Atatürk ve Başbakan Refik Saydam nezdinde birtakım girişimlerde bulundu. TBMM'nin 5 Temmuz 1939'da kabul ettiği 3662 numaralı kanunla da bunu

başardı.

Bari'deki görevini tamamladıktan sonra 28 Haziran 1940 tarihli kararnameyle önce merkeze çekilen İsmail Hakkı Okday Ağustos ayındaki terfiinin ardından 17 Eylül 1940'ta Basra Konsolosluğu'na atandı. Basra ve çevresinde yaşayan Türk vatandaşlarının menfaatlerini koruyup gözetme sorumluluğunun yanında iki ülke arasındaki ticari faaliyetlerin geliştirilmesi için de çaba harcadı. II. Dünya Savaşı tehlikelerinden nispeten uzakta yürüttüğü Basra Konsolosluğu görevi sonrası 20 Ağustos 1943 yılında bu kez tam da savaşın merkezinde yer alan başkentlerden Viyana'ya gönderildi. Görevine başladığı yılın sonlarına doğru Berlin ve Viyana'da yaşanan bombardımanlarla ilgili gelişmeleri Dışişleri Bakanlığı'na iletti. Söz konusu gelişmelerin diplomatik personellerin sağlıklı şekilde çalışmasını engellemesi üzerine Viyana'daki diğer Türk görevlilerle birlikte 20 Eylül 1944'te Polonya'ya nakledildikten sonra 25 Nisan 1945'te Türkiye'ye getirildi.

İsmail Hakkı Okday'ın Dışişleri Bakanlığı'ndaki son diplomatik görevi, 29 Mart 1946 tarihinde atandığı Pire Başkonsolosluğu oldu. II. Dünya Savaşı sonrası yeniden yapılanma çabalarının ve Soğuk Savaş baskılarının arttığı dönemde çalışmalarını yürüten İsmail Hakkı Okday, Hariciye teşkilatındaki 22 yıllık görevi sonrası 13 Temmuz 1947'de emekliye ayrıldı. İki yıl sonra annesi Afife Hanım'ı kaybeden ve Hariciye teşkilatına sunduğu katkılardan ötürü 1973 yılında ödüle layık görülen İsmail Hakkı Okday, 11 Ekim 1977 tarihinde 96 yaşındayken İstanbul'da vefat etti. Cenazesi, Edirnekapi Şehitliği'ndeki aile kabristanına defnedildi.

Ümit ÖZKAN

KAYNAKÇA

ATASE, İSH, Kutu No: 1707, Gömlek No: 181.

BCA, 30-11-1-0 /40-18-10.

BCA, 30-11-1-0 / 112- 12- 11.

BCA, 30-11-1-0 / 124-33-6.

BCA, 30-11-1-0/141-29-8.

BCA, 30-11-1-0/174-10-17.

BCA, 30-11-1-0/182-1-2.

BCA, 30-10-0-0 / 243- 640- 21.

BCA, 506/42718-192919-28.

BCA, 506/42718-192919-31.

BOA, İ.AS, 77/21.

Millî Savunma Bakanlığı Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 12 Aralık 2022 tarih ve E-92375898-595.04-1863307 sayılı belgelerinden Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Okday'ın Nasp Belgesi.

Millî Savunma Bakanlığı Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 12 Aralık 2022 tarih ve E-92375898-595.04-1863307 sayılı belgelerinden Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Okday'ın Tekaüd Belgesi.

TBMM Zabıt Ceridesi (ZC), Devre 1, C. 24, İçtima 133, 6 Kasım 1922.

TTK, TP, Kutu No: 12, Gömlek No: 19.

TTK, TP, Kutu No: 12, Gömlek No: 21.

TTK, TP, Kutu No: 14, Gömlek No: 13.

TTK, TP, Kutu No: 14, Gömlek No: 14.

TTK, TP, Kutu No: 14, Gömlek No: 17.

TTK, TP, Kutu No: 14, Gömlek No: 19.

TTK, TP, Kutu No: 14, Gömlek No: 28.

TTK, TP, Kutu No: 15, Gömlek No: 2.

TTK, TP, Kutu No: 15, Gömlek No: 5.

TTK, TP, Kutu No: 15, Gömlek No: 6.

TTK, TP, Kutu No: 15, Gömlek No: 16.

TTK, TP, Kutu No: 15, Gömlek No: 20.

TTK, TP, Kutu No: 15, Gömlek No: 25.

TTK, TP, Kutu No: 17, Gömlek No: 28.

TTK, TP, Kutu No: 20, Gömlek No: 50.

TTK, TP, Kutu No: 21, Gömlek No: 6.

TTK, TP, Kutu No: 22, Gömlek No: 33.

TTK, TP, Kutu No: 22, Gömlek No: 34.

TTK, TP, Kutu No: 22, Gömlek No: 38.

TTK, TP, Kutu No: 22, Gömlek No: 43.

TTK, TP, Kutu No: 22, Gömlek No: 46.

ATAY, Falih Rifki, **Atatürk'ün Bana Anlattıkları**, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık AŞ, İstanbul 1998.

BARDAKÇI, Murat, **Şahbaba**, Turkuvaz Kitap, 3. Baskı, İstanbul, 2024.

ÇETİN, Nurten, **Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa**, Atatürk, Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015.

OKDAY, İsmail Hakkı, **Afrika'da Alem-i İslam Külliyyatından Kamer Adaları 1**, Dersaadet Matbaa-i Askeriye,

İstanbul, 1339 (1923).

OKDAY, İsmail Hakkı, **Yanya'dan Ankara'ya**, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1975.

OKDAY, Şefik, **Büyükbabam Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa**, Ata Ofset, İstanbul, 1986.

OKDAY, Şefik, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Padişah Yaveri İki Sadrazam Oğlu Anlatıyor**, Sema Matbaacılık, İstanbul, 1988.

29/03/2025 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ismail-hakki-okday-1881-1977/?pdf=7686> adresinden erişilmiştir